- Title – जातकटीका
- Accession No – Title –
- Accession No –
- Folio No/ Pages – २२ / पृ॰ ५५
- Lines-
- Size
- Substance Paper –
- Script Devanagari - देवनागरी
- Language – संस्कृत
- Period –
- Beginning – श्री गणेशाय नमः प्रणीपत्य महादेवं भुवनगुरुं- दिनकरं -त्रैलोकेशम् लघुतरां जातकटीकां, भट्टोत्पलो करोति शिष्यहिताम्
- End – अरिष्टांतरमाह ॥ यस्यजन्मानिलग्नगात ———
- Colophon-
- Illustrations -
- Source -
- Subject - ज्योतिष
- Revisor -
- Author - भट्टोत्पल

1. Remarks-

ज्योतिप्रकाशः

॥ ६० ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ प्रणिपत्य महादेवं भुवनगुरुं दिनकरं चलोकेशं ॥ भट्टोत्पलो
लघुतरं जातकटीकां करोति विस्पष्टहितां ॥ १ ॥ सततमयमाचारो यच्छास्त्रप्रारंभे अभि-
मतदेवतानमस्कारं करोति ॥ तदयमप्ययवन्नकाचार्यवराहहोर्के लघुवरं प्रसादः
ज्योतिःशास्त्रसंग्रहं कृत्वा तदेव पठनेभ्यः स्वल्पं कृत्वा संक्षिप्तुः ॥ संक्षिप्तगणितसंग्र-
हं कृत्वा होराशास्त्रं संक्षिप्तं वक्तुकामः स्वबुद्धेर्विघ्नोपशांतये भगवंतं सूर्यमादा-
वेव प्रणमत्वस्मसूर्यस्यादितो जयति ॥ यस्योदयास्तसमये सुरमुकुटनिघृष्टचर-
णकमलोपि ॥ कुरुते जलिंजलिं नेत्रः स जयति धाम्नां निधिः सूर्यः ॥ १ ॥ सर्वोत्कर्षे-
ण वर्तते स्तीद्व कुधाम्नां निधिः तेजसां स्थानं ॥ यस्य उदयकाले सास्तकाले च त्रिदशै-

॥२॥

ल॰ टी॰

3

सि ॥२॥ ॥ ॥ यदुपचितमन्यजन्मनि शुभाशुभं तस्य कर्मणः प्रार
प्तिं ॥ व्यंजयतिशास्त्रमेतत्तमसिद्रव्याणि दीप इव ॥ २ ॥ व्यंजयति ॥ प्रकटी
करोति ॥ कस्मिन्काले शुभफलं वा शुभमिति ॥ कः ॥ कश्चिद्विवव्यंजयति
शास्त्रं ॥ तमसि द्रव्याणि दीप इव ॥ यथा तमके रे द्रव्याणि घटपटानि वि
षमाणि न्यवदीपो ॥ व्यंजयति ॥ तद्वैतदिति अवधारार्थः ॥ २ ॥
अजाद्यामेषाद्याराशयः कालस्यांगानि ॥ अत्र कालग्रहणं नास्ति तत्कुतो नुमीयते ॥
उच्यते ॥ अनेनैव क्रकालाङ्गानि वराहमान नमुर इति तत्र कालस्वरूप ॥ २ ॥
पुरुष ॥ मेषशिरः ॥ वृषो मुखं ॥ मिथुनं बाहू ॥ कर्कट हृदयं ॥ सिंह उदरं ॥ कन्या ॥ राम
कटि ॥ तुला वस्तिनाभि ॥ वृश्चिको गुह्यं ॥ पुरुषा ध्वजकं ॥ ऊरुयुगलं धन्वी ॥

ॐ महादेवे प्यंजलिं कुरुते ॥ मेने स्कंदो रौतीत्यर्थः ॥ कीदृशो महादेवः स्मरमुकु
टनिघृष्टचरणकमलः ॥ देवकृडारत्नानि घृष्टपादपद्म इति यावत् ॥ यतः
सर्वदेवा भगवतो महादेवस्य पादवंदनं कुर्वंति ॥ अपि च ब्रह्मा महादेवे
प्यंजलिं करोति तस्मै सेवाः सुरामहर्षिप्रमुखा वृषपमेव कुर्वंतीति ॥ हे राजा स्कंदवदा
मीत्याहुः यन्मया हे राजन् प्राप्तं तन्निवेदय रचितं ॥ किं कृत्वा निरीक्ष्य शास्त्रा
णि मुनिप्रणीतानि शास्त्राणि लोकेन तस्य यत्सारं तन्महमार्यं च तेन वक्ष्या
मीत्याह ॥ अस्य प्रयोजनमाह ॥ यदन्यस्मिन्नजन्मनि कृतं शुभमशुभं वा कर्मा
र्जितं संचितं तस्य प्राप्तिर्भवेदिति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ हे राजा स्कंदवदने
र्मयानि वर्द्धं निरीक्ष्य शास्त्राणि ॥ यत्नेनास्याप्यर्थाभिः सारं महं संप्रवक्ष्या

॥लघु०॥ तेन राशीनां रुचयो वर्णाः॥ प्रयोजनं॥ हृतनष्टादि वस्तु द्रव्य वर्ण ज्ञानं॥५॥ मेषः पुमा
॥२॥ न्॥ वृषः स्त्री॥ मिथुनः पुमान्॥ कर्कः स्त्री॥ एवं सर्वत्र ज्ञेयं॥ तथा क्रूरा॥ अरुणसित हरि
त पाटल पांडु विचित्राः॥ सितेतरपिशंग पिंगलकर्बुर बभ्रु कमलिना रुचयो यथा
संख्यं॥६॥ पुंस्त्री क्रूराक्रूरौ चरस्थिर द्विस्वभावसंज्ञाश्च॥ अजवृषभमिथुनकुलीराः
पंचमनवमैः सह पूर्वाद्याः॥७॥ क्रूरो मेषः अक्रूरः वृषः क्रूरः एवं सर्वत्र॥ तथा चरा
दि॥ तत्र मेषश्चरः॥ वृषः स्थिरः॥ मिथुनो द्विस्वभाव॥ एवं कर्कटादिषु॥ प्रयोजनं॥ पु
रुषशील ज्ञानादि॥ अजवृषमिथुनकुलीराश्च ये मेषाः॥ तस्यस्व पंचमनवमा
भ्यां सह पूर्वादिकः वृषः प्रसिद्धः॥ तस्यस्व पंचमनवमाभ्यां सह दक्षिणकः॥ मिथुनं
प्रसिद्धं तस्यस्व पंचमनवमाभ्यां सह पश्चिमादिकः॥ कुलीरः कर्कटः तस्यस्व पं॥२॥
चमनवमाभ्यां सह उत्तरादिकः॥ प्रयोजनं चौरादेस्तु दिग्गमनादि ज्ञानं॥८॥ राम

जानुयुगलंमकरः॥ जंघेकुंभः॥ चरणौ पादौ मीनः॥ ॥ ॥ शीर्षमुखबाहुहृदयो
दराणि कटिवस्तिगुह्यसंज्ञानि॥ ऊरूजानूजंघेचरणाविति राशयोजायाः॥४॥ कालनर
स्यावयवाः जंतूनाविंतयेत्प्रसवकाले॥ सदसद्ग्रहसंयोगात्पुष्टान्सोपद्रवांश्चापि॥
॥५॥ नर इति प्रयोजनं शीर्षादिराशिषु शुभग्रहाक्रांतेषु शीर्षादीनामारोगितां॥ पा
पाक्रांतेषु रोगितां॥ संयोगादिप्रवपृस्य व्रणादिज्ञाने॥ व्याधितस्यपीडाप्रदेश॥ ज्ञानं
तिलकादिचिह्नज्ञानंच॥५॥ राशिवर्णज्ञानमाह॥ अजाद्यादत्यनुव
र्तते॥ तेजादयो राशयो यथासंख्यमरुणवर्णाः॥ तत्र मेषोरुणदेहः उक्षः॥ वृषश्वेतः॥
मिथुनो हरितः॥ कर्कटः पाटलः कृष्णताम्रः॥ सिंहः पांडुः [illegible] ॥ कन्या विचित्रः॥ ना
नावर्णः॥ तुलः सितेतरः कृष्णः॥ वृश्चिकः पिशंगः स्वर्णवर्णः॥ धन्वी पिंगलः॥ मक
रः कर्बुरः मिश्रवर्णः॥ कुंभो बभ्रुवर्णः॥ कपिलः॥ मीनो मलिनः॥ मत्स्यवर्णः॥

लघु० २

॥४॥ शा द्रेष्काणहोराधिपतिज्ञानार्थमाह ॥ द्वादशभागास्स्वगृहात् ॥ द्वादशभागा
गणनीया ॥ यथा मेषस्य मेषाद्याः ॥ मीनांताः ॥ वृषस्य वृषाद्याः ॥ मेषांताः ॥ ए
वं सर्वत्र द्वादशांशानां राश्याधिपाधिपतयः द्रेष्काणाः प्रथमपंचमनवमा
नां इति द्रेष्काणो राशित्रिभागः तेषां च यथाक्रमं प्रथमपंचनवमानां च संबंधिनो
भवंति तद्यथा मेषस्य प्रथमोंगारकसंबंधी द्वितीयः पंचमस्य सिंहस्यार्
कस्य ॥ ॥ ॥ ॥ स्वगृहाद्द्वादश
भागाः द्रेष्काणाः प्रथमपंचनवमानां ॥ होरा विषमेर्केन्द्वोः समराशौ चंद्रतीक्ष्णांश्वोः ५ ॥४॥
तृतीयो नवमाधिपस्य ॥ जीवस्य संबंधी एवं वृषादीनामपि ॥ होरे विषमेति ॥ होराराश्य
र्द्धं ॥ तत्र विषमराशीनां मेषमिथुनसिंहादीनां प्रथमहोराऽऽदित्यस्य ॥ द्वितीय चंद्रमसः ॥
समराशीनां वृषकर्कटकन्यादीनां प्रथमचंद्रमसः द्वितीयार्कस्य ॥ ८ ॥ ॥ ॥
त्रिंशांशकमाह ॥ तत्रादावेवांगारकस्य पंच ॥ ततः परं शनैश्चरस्य पंच ॥ ततः परम

राशीषु चाधिपमाह ॥ कुजाद्यो मेषादीनामधिपाः ॥ तत्र मेषस्य भौमाधिपतिः ॥ वृषस्य शुक्रः ॥ मिथुनस्य बुधः ॥ कर्कटस्येंदुश्चन्द्रः ॥ सिंहस्यादित्यः ॥ कन्याया बुधः ॥ तुलायाः शुक्रः ॥ वृश्चिकस्याङ्गारकः ॥ धन्विनो जीवः ॥ मकरस्य शनैश्चरः ॥ कुंभस्य यमः शनैश्चर एव ॥ मीनस्य गुरुर्बृहस्पतिः ॥ नवांशकानामजमकरतुलाकुलीराद्या इति ॥ अथ मेषस्य मेषाद्याः ॥ नवांशा धनांताः ॥ वृषस्य मकराद्याः कन्यांताः ॥ मिथुनस्य तुलाद्याः मिथुनांताः ॥ ॥ कुजशुक्रज्ञेंदुर्कज्ञशुक्रकुजजीवसौरियमगुरुवः ॥ मेषानवांशकानामजमकरतुलाकुलीराद्याः ॥ ८ ॥ कर्कस्य कर्कटाद्याः मीनांताः ॥ मेषवत्सिंहधनुर्धरयोः ॥ वृषवत्कन्यामकरयोः ॥ मिथुनवत्तुलाकुंभयोः ॥ कर्कवद्वृश्चिकमीनयोः ॥ नवांशकानिरीक्षणाधिपादधिपतयो ज्ञातव्याः ॥ ८ ॥ द्वादशां

॥ ५ ॥
लघु० टी

कीटौ ॥ संध्याकाले नवबलिनः ॥ नरराश्युदये दिवाबलिनः ॥ चतुष्पदा रात्रौ बलिनः ॥
राशिज्ञानार्थमाह ॥ अधिपयुतः ॥ स्वामिना युक्तो राशिर्बलवान् भवति ॥ स्वस्वामिना
दृष्टश्च बलवान् भव ॥ बुधजीवनिरीक्षितश्च दृष्टः बलवान् भव ॥ यदन्यैर्ग्रहैर्न युक्तो
नापि निरीक्षितः ॥ स स्वामी बुधजीव वज्यमन्यैर्युतः दृष्टः ॥ बलहीन एव बलग्नादी
नां तन्वादि भावः ॥ ११ ॥ लग्नादारभ्य भीतन्वादयो भावः ॥ तनु लग्नं पुरुष संशरी
रं ॥ द्वितीयस्थानं धनं ॥ तृतीयं सहजं भ्रातरं चतुर्थं सुहृन्मित्रं संज्ञके ॥ ॥
अधिपयुतो दृष्टो वा बुधजीवनिरीक्षितश्च यो राशिः ॥ स भवति बलवान्यदा न दृ
ष्टो युक्तोपि वाऽपरैः ॥ १२ ॥ तनुधनसहजसुहृत्सुतरिपुजायामृत्युधर्मकर्माय
सं व्यय ॥ इति लग्नाद्भावाश्चतुरस्राख्यं प्रचतुर्थे ॥ १३ ॥ पंचमं सुतं ॥ षष्टं रिपुश
त्रु ॥ सप्तमं जायाभार्या ॥ अष्टमं मृत्युः ॥ नवमं धर्मः ॥ दशमं कर्म ॥ एकादश मा
यं ॥ द्वादशं व्यय ॥ लग्नादीनां यथाक्रमं भावानां शुभपापग्रहसंयोगात्संपत्तिवि

१०
॥ राम ॥
५

क्षेत्रीजीवस्य॥ ततःपरंपञ्च बुधस्य॥ ततःपरंपंच शुक्रस्य॥ एवं विषमराशि कुसमराशि

कक्रमेण॥ यथा पंचत्रिंशस्य॥ ससरोरस ततो जीवस्य॥ पंच बुधस्य॥ पंचशुक्र

स्य॥ राशीनां हि क्षालचलमाह॥ नेत्रोमेणि मिथुनकन्या तुलाकुंभाः धनुः पूर्वा

र्द्ध॥ एते पूर्वस्या वलिनल गता इत्सर्थः॥ चतुष्पदाः मेषवृषसिंहाः धनुः पश्चि

मार्द्ध मकरपूर्वार्द्ध एते दक्षिणास्या॥ कुंजेयममीवर्द्धहि सिताः पंचेन्द्रियस्य वसुमु

नीन्द्रियां शानां॥ विषमर्क्षे कुसमर्क्षे कृ क्रमेण त्रिंशांशकाः॥ लप्या॥१०॥ नचतु

ष्पदकीटप्पा बलिनः प्राग्दक्षिण पश्चोत्तरगाः॥ संध्या द्युरात्रि बलिनः कीटान्त्य

चतुष्पदाश्चैवं॥११॥ बलिनःदशमस्थानगताइत्सर्थः॥ वृश्चिककीटपश्चिमस्या

बलिनः॥ सप्तमस्थानगताःइत्सर्थः॥ जलचराः कर्कमीनमकराः॥ एते उत्तर

स्या बलिनःचतुर्थस्थानगताइत्सर्थः॥ संध्याद्युरात्रिबलिनःइतिएवं

मेषवृषधनुः सिंहाश्चतुष्पदा मकरपूर्वभागश्च॥ कीटः कर्कटः राशिः शरीसृपो वृश्चिकः पि

स्य पश्चिमार्द्ध कुंभमीन श्च जलचरा स्तताः मिथुनतुलाधुरकन्यादिपदास्ता धन्विपूर्वभागश्च

तः॥ मक

त्रिषडेकादशादशमस्थानानामुपचयेत्याख्या ॥ अतोऽन्यथान्यानि ॥ उपचयेभ्योऽन्यान्यपव
शेषस्थानानि तथ्यानुपचयानीति ॥ वर्गोत्तमान् वांशा इति ॥ चरराशिषु प्रथमनवांशश
कस्य वर्गोत्तम इत्याख्या ॥ स्थिरराशिषु मध्यमस्य पंचमस्य ॥ द्विस्वभावराशिषु अंत्यस्य
नवमस्य ॥१६॥ रात्रिनामादिनरात्रिसंज्ञा ॥ पृष्ठोदयशीर्षोदयत्वं च ह ॥ मेषाद्याश्चत्वारः ॥
मेषवृषमिथुनकर्कटकाः ॥ सहधन्विमकराभ्यामेते राशयो रात्रिबलसंज्ञा ॥ अपरेपर
चान्ये दिनबलसंज्ञा ॥ त्रिषडेकादशदशमान्युपचयभवनान्यतोऽन्यथान्यानि ॥ वर्गोत्तम
नवांशाश्चरादिषु प्रथममध्यांताः ॥१७॥ मेषाद्याश्चत्वारः सधन्विमकराः क्षपाबलाज्ञे
या ॥ पृष्ठोदया विमिथुनाः शिरसान्ये ह्युभयेन मीनः ॥१८॥ अवयवद्यापि बलग्रहणमस्तितत
थापि संज्ञामात्रं वेदितव्यं ॥ यथा रात्रिसंज्ञा दिनसंज्ञा इति ॥ यतस्तेषां बलाबलमुक्तं ॥ सं
ध्यासु रात्रिबलिन इति ॥ तथा ये राशयः ॥ क्षपाबलास्ते विमिथुनामिथुनवर्जिताः पृ
ष्ठोदयाः ॥ पृष्ठोदये मेषः ॥ शेषाः ॥ शीर्षोदयाः ॥ मीनो ह्युभयालग्नाः ॥ शीर्षोदयः ॥ पृष्ठो

पत्रिविंतनीयेति ॥ वउरस्राखेऽप्रमचतुर्थे ॥ लस्नादउप्रमस्थानस्यचतुर्थस्थान
स्यचतुरसेसारवा ॥ १२ ॥ लस्नाच्चतुर्थस्थानेपानालसंज्ञासुंश्वद्रिवृकसंज्ञासुरवसे
ज्ञावेप्रमसंज्ञावंधुसंज्ञाच ॥ तस्थानवप्रस्यपचमस्यत्रिकोणसंज्ञा ॥ नवमस्यचत्रि
त्रिकोणमितिसपि ॥ १४ ॥ लस्नात्सचमस्थानधीसंज्ञा ॥ तृतीयदुश्चिक्यसंज्ञ ॥ ससमप्रया
मित्रसंज्ञ ॥ द्यूनंद्युनंचतहृत्तेनप्रकारेणछिद्रमष्टमस्थानसंज्ञ ॥ द्वादशंरिष्फसंज्ञ ॥ स्थाना
नांसंज्ञातारमाह ॥ केंद्रचतुष्टयकंटकमितिप्रत्येकसंज्ञात्रयं ॥ ॥ ॥ पाता
लहिबुकसुखवेश्मबंधुसंज्ञाश्चतुर्थभुवनस्य ॥ नवपंचत्रिकोणंनवमंचत्रित्रिकोणंच ॥
॥ १४ ॥ धीपंचमंतृतीयंदुश्चिक्यंसप्तमंतु यामित्रं ॥ द्यूनंद्युनंवतछिद्रमष्टमंद्वादशंरिष्फ
॥ १५ ॥ चंद्रेवतुष्टयकंटकंचलग्नास्तदशमचतुर्थानां ॥ संज्ञापरतः पणफरमापोक्लिम
मवतत्परतः ॥ १६ ॥ लग्नचतुर्थसप्तदशमस्थानानांकेंद्रसंज्ञा ॥ तस्मात्सर्वस्मा
त्केंद्रात्परस्यपणफरमिति ॥ सर्वस्मात्पणफरात् ॥ परस्यापोक्लिमद्रसारव्या ॥ १६ ॥

लघुटी

आदित्यस्य सिंहः ॥ त्रिकोणस्त्वं ॥ चंद्रस्य वृषः ॥ भौमस्य मेषः ॥ बुधस्य कन्या ॥ जीवस्य धन्वी ॥ शुक्रस्य तुला ॥ शनैश्चरस्य कुंभ इति ॥ २८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ अत्तमीय राशिग्रहस्य वर्गसंज्ञा ॥ आत्मीयो राः ॥ आत्मीयः षडंशद्रेष्काणः ॥ आत्मीयो द्वादशभागः ॥ आत्मीयश्च नवांशो गः ॥ एते बाः षट्वर्गसंज्ञा पदश्योर्वः ॥ तथा पापे शुभे शुभस्थितः ॥ स्ववर्गस्यो भवति ॥ वर्गशब्दस्य समुदायत्वात् ॥ यत्र चंद्रार्कयोस्त्रिंशांशाभावः ॥ भौमादीनां होराभावः ॥ एवं विलग्नहोराद्रेष्काणद्वादशत्रिंशांशनवांशा भदस्य ॥ वर्गाः षडेते कथ्यग्रहस्य ये परस्य ॥ राशिनिर्दिष्टः ॥ २९ ॥ इति लघुजातके राशिभेदाध्यायः प्रथमः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम ॥

षण्मंसस्य भवान्नादि शुभस्थिते वर्गस्य ॥ परो वर्गस्य आयो बमे बेति ॥ इति श्री भट्टोत्पलविरचितायां लघुजातकवृत्तौ सिद्धिकृता नाम राशिभेदाध्यायः प्रथमः ॥ १ ॥ ॥ ॥

अथातो ग्रहयोनिभेदाध्यायं व्याख्यास्यामः ॥ प्रागादीनामीशाः पतयः ॥ तत्र पूर्वस्यादि

रयश्चेति ॥१७॥ अजादयइनादीनां आदित्यादीनामुच्चास्युर्यथा ॥ तत्र आदित्यस्य मेषः
उच्चः ॥ चंद्रस्य वृषः ॥ भौमस्य मृगो मकरः ॥ बुधस्यांगना कन्या ॥ सिंहस्य ततः कर्कट
गुरोः शुक्रस्य मीनः ॥ शनेश्चरस्य वणिजस्तुला ॥ एवमुच्चसंज्ञा दशादिबुभागेषु
अवस्थिता परमोच्चस्था भवति ॥ तद्यथा मेषे दशांशे अर्कः परमोच्चस्थो भवति ॥ वृ
वृषस्य तृतीये भागे चंद्रः ॥ मकरस्याष्टाविंशे भौमः ॥ कन्यायां पंचदशे बुधः ॥ कर्कटस्य
पंचमांशे जीवः ॥ मीनस्य सप्तविंशतिभे शुक्रः ॥ तुलायां विंशतिभागे शनिः ॥ एवंविधाः पर
मोच्चस्था भवति ग्रहाणां नीचस्थानं त्रिकोणानि चाह ॥ ॥ ॥ अजवृषभमृगांगना
कर्कमीनवणिजांशकेष्विनाद्युच्चाः ॥ दशशिखिमनुयुक्तिथींद्रियां ॥ त्रिघनविंशेषु ॥
॥२०॥ उच्चान्नीचं सप्तमस्थं अर्कादीनां त्रिकोणसंज्ञानि ॥ सिंहवृषाजप्रमदाकार्मुकतौ
लिकुंभधराः ॥२१॥ ॥ उच्चारभ्य द्वादशो यः स समः संज्ञाः ॥ तत्र दशादिबुभागेषु परम
नीचत्वं ज्ञेयं ॥ एवंविधाः स्युर्दयः परमनीचस्था भवंति ॥ अर्कादीनां त्रिकोणसंज्ञानीति ॥

15

॥ ९ ॥ ग्रहवर्णाधिपतिमाह ॥ जीवपती बुधसौरी चंद्रसितौ योषितां च कोणे शो बाः ॥ रुगपर्वसार
मयजुषामधिपा गुरुसौम्यभौमसिताः ॥ २ ॥ जीवसितौ विप्राणां क्षत्रस्यारो रविः गृह ॥ विड्वा चंद्रः
शूद्राधिपः शशिसुतः शनैश्चरः संकरभवानां ॥ ३ ॥ ॥ जीवभृगु भौमौ ब्राह्मणाधिपतिः ॥ अं
गारकसूर्यौ क्षत्रपाधि ॥ चंद्र वैश्याधिपतिः ॥ बुधः शूद्राधिपतिः ॥ शनैश्चरः संकरभवानामधिप
तिः ॥ ३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ तत्र बलज्ञानार्थमाह ॥ मित्रक्षेत्रस्थो ग्रहो बलवा
न्भवति ॥ स्वग्रहस्थः ॥ स्वोच्चस्थः ॥ स्वनवांशकस्थश्च उच्चादिशाकूचयस्थित्रिकोणस्थोपि ॥ यस्मादुक्तं ॥
स्वोच्चसुहृत्स्वत्रिकोणनवांशैः स्थानबलं ॥ इंदुसितौ स्त्रैक्षावपि चंद्रभृगु कोस्त्रीक्षेत्र बलिनौ ॥ पुरुषर
क्षेत्रउपगाः शेषाः अन्ये ग्रहाः ॥ यत्र तत्रस्थो ग्रहः शुभे गर्भे हैदृष्टः ॥ ४ ॥ रुदेवदिशौ जीवबुधौ
बलिनौ भवतः ॥ लग्नगतावित्यर्थः ॥ सूर्यादितांगारकौ दक्षिणदिक्स्थौ दशमस्थावित्यर्थः ॥ शनैः
श्चरः पश्चिमदिक्स्थः ॥ सप्तमस्थ इत्यर्थः ॥ चंद्रभृगू काबुत्तरादिक्स्थौ चतुर्थस्थौ बलिनावित्यर्थः ॥ ॥ ८ ॥
एतद्दिग्बलं ॥ अथ चेष्टाबलं ढदगयने त्यादि ॥ मकरादिषड्राशि शुव त्र मा को ग्रहं उदग ॥ व ॥ राम ॥

श्यकोधिपतिः ॥ लग्नेयांशुक्रः ॥ दक्षिणस्यांभौमः ॥ नैरृत्यांराहुः ॥ पश्चिमस्यांसौरी ॥ वायव्यांचंद्रः
॥ उत्तरस्यांबुधः ॥ ईशानेस्यांजीवः ॥ क्षीणेंदुर्कयमाराइति ॥ कृष्णपक्षेदशमीसमारभ्यशुक्ल
॥ प्राच्यादीशारविसितकुजराहुयमेंदुसौम्यवाक्पतयः ॥ क्षीणेंदुर्कयमाराःपापास्तैःसंयुक्
॥ तःसौम्यः ॥१॥
पंचमीयावत् ॥ तावत्क्षीणचंद्रोभवति ॥ तस्मिन्चंद्रआदित्यांगारशनैश्चरस्यपापासंज्ञाः ॥
तैःसंयुतःसौम्यः ॥ तेषांपापानामन्यतमेनयुक्तोबुधःपापएव ॥ अर्थादेवक्षीणचंद्रःबुधःपापर
हितः ॥ बृहस्पतिशुक्रावश्यसौम्यानेयाइति ॥२॥
ग्रहाणांस्त्रीपुरुषांशकाधिपत्यंचाह ॥ बुधःशनैश्चरौनपुंसकाधिपतिः ॥ चंद्रशुक्रौस्त्रीणाम
धिपतिः ॥ शेषास्त्वादित्यांगारकबृहस्पतयसोनृणामधिपतयः ॥ षष्ठेजनंचौरज्ञानादिस्त्रग
पर्वेसादि ॥ ऋग्वेदादिपतिर्जीवः ॥ अथर्ववेदाधिपतिर्बुधः ॥ सामवेदाधिपतिर्भौमः ॥ यजुर्वे
दाधिपतिश्शुक्रः ॥ षष्ठेजनं ॥ बलवतिधिपतौतत्कुलेजातस्तद्विद्याभ्यासेशोब्रह्मणोभवति ॥२॥

चिंताश्च वलोकिता ॥ अहर्निशि तार्कसुरेज्यायुविशं ज्ञो नक्तमिंदु कुजसौराः ॥ स्वदिनादि षट्क
मब्दमावकुलेतर पक्षयोर्बलिनः ॥ ६ ॥ मन्दास्रसौम्या वाक्पति सितचन्द्रार्कयथोत्तरं बलिनः ॥
नैसर्गिकबलमेतद्दलसाम्ये स्यादृष्टिकृद्विचिंता ॥ ७ ॥ मित्रक्षेत्रे स्वोच्चस्वहोरायां स्वभवने त्रिको
णे च ॥ स्वद्रेष्काणे स्वांशे स्वदिने वन्विताः सर्वे ॥ ८ ॥ यत्र पूर्वोक्तं बलग्रहयो स्तत्कल्पं भवति ॥ त
त्र नैसर्गिके न बलेन योयुक्तः ॥ स ततो बलवान् इति ॥ स्थान बलज्ञानमाह ॥ मित्रक्षेत्रे
मित्रगृहस्थे ॥ स्वोच्चेस्वात्मीयोच्चराशिस्थे ॥ स्वहोरेस्वकीयहोरस्थे ॥ स्वभवने स्वगृहस्थे ॥ स्वर
त्रिकोणराशिस्थे ॥ स द्रेष्काणस्थे ॥ स्वांशस्थे ॥ स्वदिनस्थे ॥ एतेषु स्थानेषु स्थिताः ॥ सर्वे ग्रहाः
बलान्विता बलयुक्ता भवति ॥ ८ ॥ दृष्टिज्ञानमाह ॥ यस्मिन् स्थाने ग्रहः स्थितस्तस्मा
द्दशमस्थानं ॥ तृतीयस्थानं वा तत्रस्थं ग्रहं एकपाददृष्ट्या ॥ चतुर्थमाष्टमं नवपंचमे चार्द्धर
दृष्ट्या ॥ चतुर्थाष्टमे पादहीनदृष्ट्या ॥ सप्तमं समग्रदृष्ट्या पश्यति ॥ एवं सर्वे ग्रहाः पश्यंति
सर्वदेवान्यस्थानानि न पश्यंति ॥ यत्र पाददृष्ट्या पश्यंति ॥ तत्र पाददृष्टफलं प्रयच्छ

॥रामः॥

लबन्मित्रस्वगृहोच्चनवांशके स्थितः शुभैः प्राप्ति ॥ चंद्रसितौ स्त्रीक्षेत्रे पुरुषक्षेत्रोपगाः शे
षाः ॥ ४ ॥ प्राच्यादिषु जीवबुधौ सूर्यारौ मार्किः शशिसितौ ॥ उदगयने प्राप्तिः सूर्यो व
केन्द्रे स्निग्धविपुलाश्च ॥ ५ ॥ यनस्थो भवति ॥ कर्कटादिषु द्विस्थो द्विगुणायनस्थः ॥
तत्रोत्तरायणस्थावर्कशशिनौ बलिनौ वक्रे संपूर्णगतास्वक्रितास्तु अंते भौमेदयो वक्रिताश्च बलिन
नो भवति ॥ स्निग्धविपुलामहत्त्वमाणाश्च हर्षन्ते ॥ ५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
कालबलमाहस्म सनिदिवसेशुक्रादित्यजीवा बलिनः ॥ गुरुशशिसितो बुधोदिवारात्रौ बली च ॥ न
क्तं रात्रौ चंद्रांगारकशनैश्चरा बलिनः ॥ स्वस्थानादितादिषु सर्वे ग्रहा बलिनः ॥ आदित्यादि
ग्रहास्त्वमासेस्वर्वषस्वकाले होरायां च ॥ अशुभग्रहाः ॥ ते वकुलेकृष्णपक्षे बलिनः ॥ शुभाः
सौम्याः शुक्लपक्षे बलिनः ॥ नैसर्गिकबलमाह ॥ सर्वग्रहेभ्योः ॥ हीनवलो मंदः शनैश्चरः ॥
शनैश्चरादंगारको बली ॥ अंगारकाद्बुधः ॥ बुधात्तु जीवः ॥ जीवाच्छुक्रः ॥ शुक्राच्चंद्रः ॥ चं
द्रादादित्यो बलवान् ॥ एतत्क्रमेण नैसर्गिकं भावकं बलं ॥ लेसामेस्माद्रवेत ॥ अधिबले

मंदसितौ शनैश्चरस्य कौ शत्रू ॥ समः मध्यमस्थः शशिजो बुधः ॥ रेवाक्र्क द्रागारकजीजीवाः ॥ र
वेर्मित्राणि ॥ एवमादित्यस्य ॥ अथ चंद्रस्य तीक्ष्णांशुरिति आदित्य ॥ शीतगोश्चंद्रस्य तीक्ष्णांशुरादि
त्यः ॥ हिमरश्मिजो बुधः ॥ तावादित्यबुधौ चंद्रमासि सुहृदौ मित्रौ ॥ शेषाः भृगुकुजजीवभौम
सौराः ॥ समा: मध्यमाः एवं चंद्रस्य ॥ अथांगारकस्य कुजस्यांगारकस्य जीवेंदूष्णकराः ॥
बृहस्पति चंद्राकाः ॥ सुहृदो मित्राणि ज्ञो बुधोरि शत्रुः ॥ सितार्की भृगुकुशनैश्चरौ ॥ शशौ सम
दसितौ समसध्यस्थौ जो मित्राणि शेषा बारवे: ॥ तीक्ष्णांशुर्हिमरश्मिजसुहृदौ शेषाः समाश्रीतगोः
॥१२॥ जीवेंदूष्णकराकुजस्य सुहृदो ज्ञोरिः सितार्की समौ ॥ मित्रे सूर्यसितौ बुधस्य हिमगु
शत्रुः समाश्चापरे ॥१३॥ समोऽमौ मध्यमो ॥ एवमंगारकस्य ॥ अथ बुधस्य ॥ बुधस्या
दित्यशुक्रौ मित्रे ॥ हिमगुः चंद्रमा ॥ शत्रुः समाश्चापरे ॥ अन्ये भौमजीवशनैश्चर [illegible] ॥ बुधस्य
मध्यमस्थाः ॥ एवं बुधस्य ॥ १२ ॥ अथ बृहस्पतेः ॥ सूरेबृहस्पतेः सौम्यसितौ बुधशुक्रौ
अरीशत्रू ॥ रविसुतः शनैश्चरो मध्यमस्थः समः ॥ अपरे अर्कचंद्रांगारकमन्ये मित्रा

ति ॥ यत्रसमग्रदृष्ट्वा तत्रसमग्रमिति ॥ ८ ॥ पुनर्विशेषमाह ॥ पूर्णमितिसुगमं ॥ अथ मित्रामि-
त्रविधिमाह ॥ अर्कात्रप्रतिमित्राणि ॥ तत्रादित्यस्य जीवौ मित्रे शेषाः ॥ समस्तशत्रवः ॥ चंद्रस्य बु-
धजीवौ मित्रे शेषाः शत्रवः ॥ भौमस्य बुधशुक्रौ मित्रे शेषाः शत्रवः ॥ चंद्रसुतस्य सर्वे मित्राणि
अर्कविवर्जिताः ॥ दमतृतीये नवपंमे चतुर्थाष्टमे कलत्रे च ॥ पश्यति पाददृष्ट्वा फलानि
चैवं प्रयच्छति ॥ ९ ॥ पूर्णं पश्यति रविजः दशमतृतीये त्रिकोणमपि जीवः ॥ चतुरस्रंभू
मिसुतः सितार्कबुधहिमकराः कलत्रं च ॥ १० ॥ मित्रान्यर्काज्जीवे ज्ञगुरूज्ञसितौ विभा
राः विकुजाः ॥ वीदुर्कौ विकुकुजार वीदु बक्राके शांचिदर रयोन्ये ॥ ११ ॥ आदित्याशत्रुः ॥ जीवस्य
विगतकुजाः ॥ सर्वे मित्राणि कुजस्य शत्रुः ॥ शुक्रस्य विगतचंद्रार्काः ॥ सर्वे मित्राणि चंद्र
सूर्यौ तस्य शत्रू ॥ शनैश्चरस्य विगतागारकेंदुसूर्यचंद्राः ॥ सर्वे मित्राणि ॥ भौमार्कचंद्राः त-
स्य शत्रवः ॥ एतेषां चिदाचार्यादीनां यवनादीनमेतेन तस्माकं ॥ ११ ॥ ॥ ॥
अथ समस्तमंजीकुर्वन्मित्रादिविभागं सर्वेग्रहाणां तत्कालमित्रामित्रं चाह ॥ आदिस्थ

वति॥ अर्थदन्तैर्मित्रसख्यानान्युक्तानि॥ शस्त्रानानि तानि श्वेकपंचपष्टसप्तमाष्टमानि
तेषुस्थानेषु नैसर्गिकशत्रुभवस्थितोधिकशत्रुर्भवति॥ मध्यस्थो भवेत्स्थितः शत्रुर्भ
ति मित्रभवस्थितो मध्यस्थो भवति॥ मित्रामित्रविभागउक्तः॥ अथ ग्रहरूपमाह तत्र
ते॥ तत्रादित्यस्य रूपमाह॥ चतुरस्रोन्नतोधि परिमंडलाङ्गः॥ यावद्देव प्रसारित
करद्वयं स्य असीर्णत्वं॥ तावद्देवस्य दैर्घ्यं॥ मित्रमुदासीनोरिर्व्याख्याता येन निसर्गिर
नावेन॥ तेधिसुकुन्मित्रसमामात्वकालिमुपस्थितास्त्रिमाः॥ ९६॥ चतुरस्रो नातुच्चस
नुकेशः पैत्तिकौस्थिरास्त्र॥ रूरो मधुपिंगाक्षो रक्तश्यामः प्रपुष्टार्कः॥ ९७॥ नातुच्चः
किं तु खर्व एव॥ तनुकेशो विरलकेशः॥ पैत्तिकः पित्तप्रकृति॥ अस्थिसारो दृढास्थिः॥
रूरः संग्रामप्रियः॥ मधुपिंगाक्षः॥ ईषत्कावरलोचनः॥ रक्तश्यामः॥ प्रपुष्टविस्तीर्णर
शरीरः॥ एवंविधोर्कः॥ ९७॥ चंद्रस्याह स्वच्छः दर्शनीयोऽतः प्राज्ञोमेधावी॥ गौरः श्वेत
तश्च यः॥ चपलः चंचलः॥ कफवातिकौमतैल्ये ग्रप्रकृतिः॥ रुधिरसारो रुधिरा

णि स्वर्थः ॥ एवं जीवस्य ॥ अथ शुक्रस्य सौम्या कीति ॥ शुक्रस्य सौम्या की वुध सौरी सुहृ
दौ मित्रे ॥ समौ मध्यस्थौ कुजगुरू सौमजीवौ ॥ शेषौ सूर्यार्कौ सा:शत्रव ॥ एवं शुक्रस्या
॥१४॥ अथ शनैश्चरस्य ॥ शुक्र बुधौ सौरस्य सुहृदौ मित्रे स्मृतः मध्यस्थः ॥ सुरगुरुः ॥
अन्ये अर्कसोमचंद्राः शत्रवः । एवं सौरस्य ॥ तत्काल नैसर्गिकमित्रामित्र तत्कालमित्रा
ह ॥ तत्कालेति ॥ इह काले यस्मिन् ॥ सौरेः सौम्यसितवरी रविसुतो मध्यो परे त्वन्यथा
सौम्या कीसुहृदौ समौ कुजगुरू शुक्रस्य शेषावरी ॥१४॥ शुक्रज्ञौ सुहृदौ समः सुरगु
रुः सौरस्य चान्ये रयः ॥ तत्काले च दशायवंधुसहजस्वांतेषु मित्रं स्थिताः ॥१५॥
स्थाने ग्रहः स्थितः ॥ तस्मात् दशमे स्थाने ॥ एकादशे स्थाने चतुर्थे स्थाने तृतीये
द्वितीये लो द्वादशे यो ग्रहः स्थितः ॥ तस्य तत्काले मित्रं भवति ॥ नत्वाचार्येण र
र्यभिः ॥ सारं नाहं संप्रवक्ष्यामीति ॥१५॥ दर्शितेषु मित्रस्थानेषु दशादिषु मित्रवत्स्थि
तमधिमित्रं भवति ॥ उदासीनो स्थितो मित्रौ मित्रं भवति ॥ शत्रुश्च वस्थितो मध्यस्थो भ

जीवस्माहुः मधुनिभनयनईषत्कोबराह्वः॥ मतिमान्बुद्धिमान्॥ उपचितमांसः॥ स्थूलदे
हः कफात्मकः श्लेष्मप्रकृतिः॥ गौरश्वेतछायः॥ ईषत्पिंगलकेशः॥ किंचित्पिंगकेशः॥ मे
दःसारः मेदाधिकः॥ अदीर्घः अस्वः॥ एवंविधिनरः॥ २१॥ शुक्रस्नाहुः॥ कृष्णमङ्गुष्ठवर्णः॥ विकृ
ष्टपर्वा विरलशरीकोरस्नाध्विकुटिलः॥ असितमूर्द्धजः॥ किंचित्कृष्णकेशः॥ सुखी भोगर
वान्॥ कांतोर्दर्शनीयः॥

मधुनिभनयनो मतिमान्पचितमांसः कफात्मको गौरः॥ ईषत्पिंगलकेशो मेदसारो
रोगुरुरदीर्घः॥ २१॥ कृष्णमोविकृष्टपर्वा कुटिलासितमूर्द्धजः सुखी कांतः॥ कफवति
कौमधुरवाग्गुरुजः शुक्रसारश्च॥ २२॥

कफवातिकः॥ वातिश्लेष्मप्रकृतिः॥ मधुरवाक्॥ अल्पभाषी शुक्रसारः॥ शुक्राधिकः॥
एवंविधोभूगुरुजः शुक्रः॥ २२॥

हिकः॥ मदवाकृमश्लमाश्चीबी॥ घलीदबाधीव। प्रियसख्याप्रिमित्रः॥ तनुवृत्तः॥ वर्तुलांगः
प्रांशुरुच्चः॥ एवंविधश्चेद्दृमाः॥१८॥ मौप्रस्माह। हिंस्रः मारणात्मकः॥ ह्रस्वः॥ अल्पोच्चार
यः॥ तरुणः सदैव तरुणाकारः॥ पिंगाक्षः काचरनयनः॥ पित्तिकः पित्तप्रकृतिः। दुरार
धर्षः अरिभूतः॥ चपलः नैमतिः सरक्तगौरः॥ पद्मपत्राग्रगण्यः॥ मज्जासारः॥ मज्जा
धिकः॥ एवंविधिश्चेद्भाह्रे योगारकः॥१९॥ बुधस्याह॥ मध्यमरूपो देवी॥ खदः प्राज्ञो गौ
रक्तपलः कफवातिकोरुधिरसारः॥ मदुबाग्घृणीप्रियसखा तनुवृत्तश्चेद्दमाः प्रांशुः
॥१८॥ श्वेतो ह्रस्वसत्तरुणः पिंगाक्षो पैत्तिकोदुराधर्षः॥ चपलः सरक्तगौरो मज्जासारश्च
माथैहेयः॥१९॥ मध्यमरूपः प्रियवाग्घृणी श्वपामः क्षिरा ततो निपुणः॥ त्वक्सारः स्थिरस्थू
लमतिः तंद्रुषचंद्रमतः॥२०॥ पोनाब्दर्पणीयः प्रियवागक्रिमते वक्ता॥ घृणी श्यार
मः॥ स्त्रद्दलबालवर्णः शिरा ततः॥ दश्यसत्ता युः। निपुणः॥ क्रियासक्तस्तदृष्टिः॥ त्वक्सार
त्वचाधिकः॥ त्रिस्थूलः वातिपित्तश्लेष्मप्रकृतिः॥ सतत हृष्टः बहुमति॥ एवंविधिर्बुधः॥२०

विर

वर्क्षबं॥ तस्मात्ततमस्थाने पापाक्रांतद्युते दृष्टे वा तन्मैथुनमासीत्॥ तस्मिन्नेवस
प्तमस्थाने॥ शुभैर्युते दृष्टे वांदिग्वसीस्त्वाराद्विवाकुलीनमैथुनमासीत्॥ ॥
आधाने सप्तगृहं यत्र तच्छीलो मैथुने पुमान्भवति॥ साया सप्तमयुते द्वीदिते विदग्धप्रु
मैरसे॥१॥ सामर्थ्यांते केनचिता युते दृष्टे न सा यासना पिविदग्धो मिश्रे र्युते दृष्टे साया
संविदग्धेच॥१॥ आधानकाले जन्मकाले वा दीपस्थामावाभावमाहुः॥ सौरांशे यत्र
तत्रराशौ मकरकुंभयोरन्यतमने वा कुक्षेस्थे वा चंद्रमसि तमस्थे वा यत्र॥ तत्रस्थित
चंद्रमाः॥ शनैश्चरयुक्तस्तदा तमस्थे वा॥ अथलग्नात्चंद्रमाश्चतुर्थो भवति॥ तदाथ
धकाः एवशांतो दीपः॥ प्रकाशं तदर्थः॥ ॥सौरांशे ब्रांशे वचंद्र सौराश्रितोपरि वुके
वा॥ शांतोदीपो जन्माधाने प्रष्टकाले वा॥२॥ एतदाधानलग्नात्॥ जन्मलग्ना
तं॥ प्रष्टमलग्नाद्वा विचारलीया॥ अत्र सर्वे योगेषु यद्यर्कदृष्टश्चंद्रमाः भवति॥ तदं
धैवारोभवति॥२॥

१३ 25 १२

शौरस्याह॥ कृशदीर्घः॥ दुर्बलोन्नतः। पिंगाक्षः। कातरनयनः। रूक्षः प्रसिद्धः। पिशुनपररसरूचकः। अलसः। क्रियास्वपटुः। अनिलप्रकृतिः वात्मा॥ स्थूलनखदंतरोमाः॥ प्रसिद्धः। एवंविधिः शनैश्चरः॥ २२॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कृशदीर्घः पिंगाक्षः रूक्षः शिशिनोऽनिलश्चोऽनिलप्रकृतिः॥ स्थूलनखदंतरोमाः स्र्ये स्ततस्नायुसारश्च॥ २२॥ इति लघुजातके ग्रहयोनिर्भेदाध्यायो द्वितीयः॥ २॥ ॥

॥ इति श्रीमद्दैवज्ञवराहमिहिराचार्यविरचितायां स्वल्पजातकविवृतौ सिद्धान्तरहस्यायां ग्रहयोनिभेदाध्यायो द्वितीयः॥ २॥ ॥ अथ आधानाध्यायमारभ्यस्माभिः॥ तत्रादौ मैथुनप्रकारज्ञानमाह॥ आधानोऽभीबीजप्रक्षेकाले॥ तत्राधाने प्रश्नकाले वा योलग्नः॥ सप्तमो राशिः॥ सयञ्जुनाशंतु येन प्रकारेण मैथुनं करोति॥ तेन प्रकारेण मैथुनं

||१८||

आधानमासादारभ्य मासससप्तमस्याधिपतीन्ग्रहानाह || गर्भस्य: प्रथममासि कलल:
लरूपो भवति || शुक्रशोणितौ प्रथमे सम्मिश्रीभवते || तत्र गर्भस्तु तन्मासि शुक्रोधिपति:
|| द्वितीये मासि गर्भस्यघनता भवति तस्य कुजोधिपति: || तृतीये मासि गर्भस्य हस्ता-
द्यवयवजन्म || तत्रास्य जीवाधिपति: || चतुर्थे मासि गर्भस्यास्थिभवति || तत्रास्या-
र्कोधिपति: पंचमे मासि त्वक्चर्मसंभवति || तत्रास्याधिपति श्चन्द्र: || कललघनावय-
वास्थित्वग्रोमस्मृतिसमुद्भवा: || क्रमश: मासे शुक्रकुजजीवसूर्यचन्द्रार्किसौम्यानां ४
षष्ठे लोमजन्म तत्रास्य शनिरधिपति: || सप्तमे स्मृतिसमुद्भव: चेतनं भवति || तत्रा-
स्य बुधोधिपति: || ४ || बुधमासान्तरतो बुधमासत्रयस्याधिपतीन्मासाधिपप्र- ||२८
योजनमाह || तत्राष्टमे मासि गर्भे मात्राभुक्तमश्नाति || तत्र तस्मादाधानलग्नाधिपति:
स्वामी || नवमे मासि तस्योद्वेगो भवति || तत्रास्य चन्द्रोधिपति: || दशमे मासि प्रसवो भवति

२७

आधानात् जन्मसमयो मातृपित्रोः शुभाशुभ ज्ञानमाह॥ आधानकाले प्रश्नकाले वार्कक्रांतराः
शितः सप्तमे स्थाने यदि शनैश्चरो भवति॥ अंगारके वा तदा प्रसवस्य बालकः पुरुषो रोगी भवति
॥ एवं चंद्रात्सप्तराशिस्थो यदा शनैश्चरो भौमो वा भवति॥ तदा स्त्रियः प्रसवस्य बालकः रोगी र
तं वक्तव्यं॥ जन्मलग्नयोर्मस्तुः तदि शनैश्चरो भौमो प्रतग्नस्येते॥ तत्रादित्यात् यदा शनिभौ
मयोरेको द्वादशस्थो भवति॥ द्वितीयस्थो न भवति॥ तदा प्रसवस्य बालकः पुरुषो भयते॥
अथ चंद्राद्यद्येको द्वादशो द्वितीयो भवति॥ तदा प्रसवस्य बालकः स्त्री भयते॥ ॥यमवक्रौ पूनेकौ
स्तुंसोरोग प्रदौ स्त्रियश्चंद्रात॥ जन्मलग्नयोर्मस्तुस्तदेक युतदृष्टयोश्चैवं॥ २॥ एस्मिन पि राशौ
शनिभौमावन्यामेकेन भुक्तांशकानतिक्रम्य द्वितीये भुज्यमान प्राप्य यद्यर्क चंद्रयोरन्यतमस्य
वस्थानं भवति तदा प्रसौत न्यलग्नगताव भवति॥ तदा स्त्री पुंसयोरन्यतमस्य मस्तुर्भवति तदेक
युतदृष्टयोश्चैवं॥ तयोः शनिभौमयोः मध्यात् एकार्को युक्तो यदा परेण दृश्यते॥ तदा प्रसवस्या
र्वाकः पुंसयोर्मरणं भवति॥ तयोरेवकेन युक्तं चंद्रं यदा परः पश्यति॥ तदा प्रसवस्यार्वाकः स्त्री भयते

स्थाने वेलायां बृहस्पतिर्भवति ॥ तदा गर्भसंभवो वाच्यः ॥ अथवादित्यचंद्रशुक्रां
गारकाः सर्वे एव यदि स्वभागगाः ॥ स्त्रीपुंसोर्वा उपचयस्थाअपि भवंति ॥ तदा
पि गर्भसंभवो भवति ॥ यस्मादुक्तं ॥ रवींदुशुक्रकुजैः स्वनामामयादिभिर्हृतवी
जानामफलाः ॥ यदि स्त्रीपुरुषयोरन्यर्क्षे तमोहतवीजो भवति ॥ तदा सप्तदीप्रद
र्शिनो ~~भवंति~~ तयोगेषु गर्भसंभवो भवति ॥ अथाभिमतार्हवीणेव वधिराणं ॥ य
थावीणा वाद्यमनोभूतिं न जनयति ॥ अथैतेपि योगाः ॥ षंढानामपत्यसंभवं न
कुर्वंति ॥ ७ ॥ लग्ने वलिनि गुरौ वा नवपंचमास्थिते तोपि वा भवति ॥ योगाहत १५ ॥
तवीजानामफला वीणेव वधिराणं ॥ ७ ॥ विषमर्क्षे विषमनवांशक संस्थिता
गुरुशशांकलग्नार्काः ॥ पुंजन्मकाराः समभेषु योषितां समनवांशकगताः ॥ ८

तत्राकौधिपतिः॥ प्रयोजनमाह॥ कलुषैरिति॥ आधानकालेयः॥ कलुषैर्विवर्णैस्तस्यासं
बंधिनि मासेः गर्भपीडा वक्तव्या॥ निपीडितैर्ग्रहैर्यान्मेन मासेन ग्रहयुद्धे विशिषिशिखां
यस्तेउक्ताहतेवाग्रहैः ततस्मिन्मासि गर्भस्य पतनं ज्ञेयं निर्मलैरश्मियुक्तैर्गर्भस्य पु
ष्टिर्वक्तव्या॥५॥ गर्भसंभवः वा संभवज्ञानमाह॥ अशुनो दृगप्रसवाः परतो लग्नेश
चंद्रसूर्याणां॥ कलुषैः पीडा पतनं निपीडितैर्निर्मलैः॥ पुष्टिः॥५॥ बलयुक्तौ स्वगृ
हांशे शुक्रसितावुपचयर्क्षगौ पुंसां॥ स्त्रीणां वा कुजचंद्रौ यदा तदा संभवति गर्भः॥६॥
यत्र तत्र राशौ स्वरांशपाकस्था वादित्यश्च कौ शुक्रस्य जन्मलग्नाज्जन्मराशितो वा॥ आ
धानकाल उपचयस्थो भवतो यदा तदा गर्भस्य संभवो वक्तव्या॥ अथवा गारकचंद्रौ स्व
राशिनक्षत्रिकस्थो भवतः स्त्रियश्चोपचयपर्क्षगौ यदा भवतः॥ तदा अंते पि गर्भसंभ
भवयोगं॥६॥ षंढास्त्रवतियोगनिफलमाह॥ अथ लग्नपंचममनवमानामन्यतमर

१६ ॥ शारीरात्सौम्यक्षेत्रेषु जद्दृष्ट्वास्य पक्षसमभो ॥ ९ ॥ यथार्कस्यामीनवांशकगताः चंद्रभुक्तांगास्का
यदा बुधेन दृश्यते ॥ तदा कन्याद्वयं गर्भस्थं वाच्यं ॥ अथ दर्शितं तत्र ह पंचमपिहि स्वभावराशं
शकगता यथा तथा बुधेन तदैकः पुरुषः एका च कन्या वक्तव्या ॥ ८ ॥ पुंजन्मयोगान्तरं पुरु
षयोगेयोद्वयोरपि संभवः कुरुते निश्चयमाह ॥ लग्नाद्विषमर्क्षगतः सौरः। लग्नात् तृतीयपंच
मसप्तमनवमैकादशस्थानानामन्यतमस्थानस्थो यदा भवति ॥ तदा पुत्रजन्मदो भवति ॥
एतान्योगान् दृष्ट्वा जन्मकाले प्रश्नकाले वा तस्यतान्यो सन्निवियानि गदितेसादि ॥ यत्र पु
त्रजन्मयोगं संभवः ॥ स्त्रीजन्मसंभवश्च तत्र योगो बलवलं च बलोक्य न्दादि भि निश्चर
योवाच्यः ॥ चैलग्नाद्विषमोपगतः शनैश्चरः पुत्रजन्मदो भवति ॥ निगदित योगा बलाबलं व
लमवलोक्य विनिश्चयो वाच्या ॥ १० ॥ इति लघुजातके आधान्याध्यायस्तृतीयाः ॥ निस १६

31 १६

गर्भलिंगज्ञानमाह॥ विषमर्क्षस्थैः मेषमिथुनादिस्थैर्यथासंभवं सर्वैः रविबृहस्पतिचंद्रार्कल
ग्नेकेवलैर्यावत्सुदर्शितराशिसंबंधिनवांशकगतैः गर्भे सुपुरुषसंभवो वक्तव्यः॥ समभेष्वि
षु तैः रविबृहस्पतिचंद्रलग्नार्काः॥ यदि समराशिषु स्थितानां केवलैर्यावत्सु दत्तसंबंधि॥ नवां
शकगताः॥ तदा योषितां जन्म कुर्वंतः भवति॥ ८॥ अथ यथायथामिति तौ उदयविकल्पय त्रैवव
र्द्धः हव॥ स्त्रियां तास्त्रलिंगसंभवनिर्देशः॥ सा मे वलाधिकवशात्तु नरपि स्तन्ये यमलसंभवज्ञा
नचाह॥ विषमराशिगते यथासंभवमादित्यबृहस्पतीबलयुतौ भवतस्तदा नरो गर्भस्थो वा
च्यः॥ समराशिषु यथासंभवं सर्वेषाव कुजचंद्रशुक्रा यदा भवंति तदा स्त्री गर्भस्था इति वक्तव्यं॥
यमलौ द्विशरीरांशेष्विति द्विशरीरराशिनवांशकस्थावेतौ बुधदृष्टौ यमलौ स्वपक्षे कुरुतः॥
एतदुक्तं भवति॥ मिथुनधन्वांशगतौ यथा तथा कन्यांशे यदि बुधेन दृश्यते तदा यमलौ
द्वौ पुरुषौ वक्तव्यौ॥ वलिनौ विषमे र्क्षगुरून रं स्त्रियं समभग्रहे शुक्रकुजेंदुसिताः॥ यमलौ द्वि

॥१८॥ दः ज्योतिर्वर्चुषाम्मूर्त्तिनिर्देशः यथा सर्वेषां वनिषादा जातितएव कुस्याम वंति ॥ तेषांत
तएव निर्देशः ॥ उक्तं च ॥ उच्चाम्मूर्त्तिनिर्देशः ॥ यथा कस्मिन्कुले यजाते इति यथार
कार्लटकाः ॥ हुष्टाः सर्वेद्राएव मधुवंति ॥ वैदेहाः सर्वएव बहुपापाः कापुरुषाः सर्व
एव गौराः ॥ १ ॥ ग्रहाणां सात्त्विकादिविभागमाह ॥ रेहस्पति चंद्रादित्याः सात्त्विकाः ॥ शुक्र
वुधौ राजसिकौ ॥ शनैश्चरांगारकौ तामसकौ एते ग्रहाः ॥ जंतोरंतरात्मानः स्वामार
त्मीयां प्रकृतीं प्रयच्छंति पूर्वोक्तेन विधिना त्रिंशांशेयस्य भास्करस्याद्दशितिनन्चवं
द्राकेयोः सात्त्विकत्वेन किं प्रयोजनं ॥ उच्यते तयोर्गुणमात्रमेव जातस्य पितुः ॥ संनिध
नासंनिधानं चावेह ॥ यस्य जन्मलग्ने चंद्रमान पश्यति तस्य पितुः परोक्षे जन्म वक्तव्यं ॥१९
गुरुशुक्रौ रवयःसत्वं रजः सितज्ञौ तमो र्कसुतौ मो ॥ एतें तरात्मनः स्वां प्रकृतिं जंतो

८

देहेन वक्तव्यः॥१॥ ॥इति श्रीमद्दोत्पलविरचितायां संज्ञेपटीकायामाधानाध्यायस्तृती
यः॥ ॥अथ सूतकाध्यायं व्याख्यास्यामः॥ तत्रादावेव जातस्य त्रिंशांशे सात्विकराज
सतामसस्सत्वनियनाद्यशरीराकारज्ञानाय चाह॥ जन्मकाले यदादितः॥ सात्विकग्र
हस्य त्रिंशांशे भवति॥ तदा सात्विको जात इति वक्तव्यं॥ अथ राजसग्रहस्य तदा राजसो
जात इति वक्तव्यं॥ अथ तामसग्रहस्य त्रिंशांशे भवति॥ तदा तामसो जात इति वक्तव्यं
बलिनः सदृशी मूर्तिरिति पुरुषजन्मसमये यो ग्रहो बलवांस्तस्य यद्रूपं चतुरस्त्रो
नातुच्च इत्यादि॥ प्रदर्शितं तस्य तथाविधमेव वक्तव्यं॥ अथ बालग्ने यो नवांशकस्त
दधिपश्चेत्तत्तुल्यमूर्तिं वक्तव्यं॥ उक्तंच लग्नतत्सत्वे रजस्तमोत्रिंशांशे यस्य भास्क
रस्तादृक्॥ बलिनः सदृशी मूर्तिर्बुद्ध्वा वा जातिकुलदेशान्तर॥ ॥नवांशसमानतनुः स्या
द्वीर्ययुतेग्रहतुल्यतनुर्वी बुद्ध्वा वा जातिकुलदेशानिति॥ पूर्वस्य मूर्तिज्ञानस्यापवा

शपतिस्मार्कनेंदुयदि जीवो वा परो जीतः ॥४॥ द्वारं वा स्फुनि केंद्रे पगाता द्रुस्ता द्विशे
ति वा विलग्नसौर ॥ दीपोकोंदुदया वत्तिरिंदुतः स्वेहनि दृशः ॥५॥ वक्रु वु केंद्रगतेषु यो
बलवान्नतद्दिग्गमिमुखं ॥ अस्येलग्नद्वादशांशराष्ट्रादिगामि मुखं वर्जयंति ॥ अन्येतद्दीयादि
प्रारंभं तु वस्थितो भवति ॥ नरादीपभाजनस्नेहनिर्दृशं वक्तव्यं ॥ मध्ये द्यामन्मत्रानु ति
पादिति ॥५॥ सूतिकागृहस्वरूप ज्ञानमाह ॥ अर्कोच्चे गृहे वीर्यद्दलाधिकता तत्सू का
गृहं वक्तव्यं ॥ तत्र सर्वग्रहेभ्यो केंद्रबलवति सूतिगृहमदृढं वा स्यं ॥ चंद्रेन वं भौमेद ग्धे
वुधेचित्रं गृहस्यतो सुदृढं गुरुकेमनोज्ञं रमं शनैश्चरे जीर्णं ॥ प्रतिवेश्मवं नं व्यं ॥ ६
संनिहृष्टे श्रसवे वलिभ्यो ग्रहेभ्यः संनिकृष्टे ग्रहस्तस्य यादृशं ग्रह युक्ता ॥ दृशं सू ॥१८॥
कागृहस्य प्रतिवेश्मवक्तव्यं ॥६॥ गृहस्य भूमिका शाला ज्ञानार्थमाह्द्व गृहस्य तिरू

अयच्छति॥ चंद्रोलग्नमपश्यतिमध्येवाष्टकसौम्याय्योर्बृंद्वः॥ जन्मापरोक्षस्यापितुर्यमोदयेवाकु
जेचास्ते॥ यस्य॥ जन्मनिचंद्रमाः॥ बुधशुक्रयोर्मध्येभवतितस्यापितुःपरोक्षेजन्मवक्तव्यः
॥यस्यजन्मलग्नेशनैश्चरोभवति॥ तस्यापितुःपरोक्षेजन्मवक्तव्यं॥ अजन्मलग्नाद्द्वादशः
॥मनुभमस्थोभवतितस्यापितुःपरोक्षेजन्मवक्तव्यं॥२॥ परोक्षेतज्ज्ञानमाह॥ चंद्रार्कौवे
कराशिगतेतत्रापत्यत्रसपापग्रहेगारकःसौरोवाभवति॥ तदाजातोन्यजातोवक्तव्यं
॥अथवाचंद्रलग्नौबृहस्पतिर्नैवदृश्यते॥ तदापिजारजातः॥ अथार्कचंद्रावेकराशिग
तौजीवेनापिदृश्यतेतदापिजारजातोवक्तव्यः॥४॥ सूतिकागृहज्ञानादीपज्ञामाह॥ श्री
प्राच्यादिशाइत्यार्यायां॥ यद्वियस्यग्रहस्योक्तातस्मिन्गृहे॥ केंद्रगतेतद्दिगभिमुखव
द्वारंसूतिकागृहस्यवक्तव्यं॥ पापयुतोर्कःसेंदुपश्यतिहोरांबलैश्चंद्रमपिजी[illegible]॥ प

हं ४

स्वस्थो लग्नाद्यदा दशमस्थाने भवति॥ द्वि चतुर्भूमिकं करोति॥ गृहं कथमारोच्यते॥ य
दा परमोच्चभागान्मतिक्रम्य स्थितो भवति॥ अष्टं नवमप्रथद उच्चिष्टं वृद्धं मनोरमं जीर्ण
॥ गृहं मकीर्यै बीजास्तिवे शमसनि हडे से॥ ६॥ गुरुरुच्चो दशमस्थो द्वित्रि चतुर्भूमिकं करो
ति॥ धनुषि सवले त्रिशालं द्विशालं मन्ने षु यमलेषु॥ ७॥ तदा द्विभूकं करोति॥ यथा पंचक
स्थाने बीकुभवति॥ तद्दा त्रिभूकं करोति॥ यथा पंचमभागे भवति॥ तदा चतुर्भूमिकं करो
ति॥ धनुषी सादि॥ धनुष्य वस्थिते वलोप्यते त्रिशालं वक्तव्यं॥ द्विशालं मन्ने षु यमलेषु
मिथुनकंन्यामीने व्य वस्थिते जीवे वलोपेते द्विशालं गृहं वक्तव्यं॥ ७॥ षड्वास्वरूपज्ञानमा
ह॥ लग्नात्सप्तम तृतीयनवमद्वादशयः॥ षड्वापादा वक्तव्यं॥ ए तद्दुर्गं भवति॥ येनल
ग्नेन प्रसव स्तादुक्रमिति शय्याया॥ लग्नद्वादशतृतीये पादे॥ तथापि तृतीयो दक्षिणः

२ उपस्थितिकागारद्विस्त्रिर्वक्रसंस्थे ॥२०॥ अथारिष्टाध्याय आरभ्यास्यामः ॥ तत्रारिष्टयोगमा ३७
ह ॥ यस्य जन्मलग्नात्सप्तस्थाने चंद्रमा भवति ॥ अष्टमे वा सौम्यग्रहेण दृश्यमानः ॥
पापग्रहेण दृश्यते ॥ तदा जातस्य सद्य एव मरणं वक्तव्यं ॥ अथ षष्ठाष्टमगतचंद्र
मा पापग्रहेर्दृश्यमानः सौम्यग्रहैर्न दृश्यते ॥ तदा जातस्य वर्षाष्टके न मरणं भवति ॥ अ
ष थ षष्ठाष्टमगतश्चंद्रमा सौम्यैर्न दृश्यते पापैर्न च दृश्यते ॥ षष्ठाष्टमोपि चंद्रः
सद्योमरणाय पापसंदृष्टः ॥ अष्टाभिः शुभदृष्टैर्वर्षैर्मिश्रैस्तदर्द्धेन ॥१॥ शशिव
त्सौम्यापापैर्वक्रभिरविलोकितान्शुभदृष्टाः ॥ मासेन मरणदास्यु ॥ पापयु
तोलग्नपश्चास्ते ॥२॥ तदा जातस्य वर्षचतुष्केण मरणं वक्तव्यं ॥ अथ षष्ठाष्टमगतः ॥२०॥
चंद्रमा केनचिन्न दृश्यते तदा योगो न भवति ॥ अथारिष्टयोगांतरमाह ॥१॥ शशिनात्लं
शशिवत शशिवत्सौम्यः ॥ तत्र तदुक्तं भवति लग्नात्सप्तस्थाने ष्टमे वा कश्चित्र ॥ सौ २

नेहैमजीवे पिधनुर्द्ध्वरमीनयोरन्यतमेराशयवस्थितेजीवेसर्वग्रहैस्योवलवतिसौ॥
म्यवक्रयं॥ स्वर्णवक्रसमितिः॥ उपसृतिकाज्ञानार्थमाह॥ तत्रबलगतोदारम्यघ्रचंद्रमा
सवस्थितस्तदंतरेयावन्तोग्रहास्थितास्तावंतस्तउपसृतिकावक्तव्याः॥ स्वकीदिता
न्मत्तित्रैमभुक्तिरजतानिमौनाकलोद्॥ वक्रयवलवद्धिः सस्थानेहैमजीवोपि॥ ९॥
शशिलग्नातरमस्याग्रहतुल्याःस्तेतकोश्रुविज्ञेयाः॥ उदंगर्द्धमंतरगावास्वाश्रुक
स्यपश्चार्द्धे॥ १०॥ वसमानादायुद्दीयाचस्ययाकासांद्विगुणादिवक्रमवदति॥ वर्गोत्त
मास्वराशिद्वेष्काणाः नवांशकेद्विद्विगुणवकोत्रयोस्त्रिगुणितद्वित्रिगुणतेसक्रांतिगुणं॥
उपसृतिकानांग्रहतुल्यसैस्तेप्रयातवये॥ वर्णरूपावक्तव्यं॥ उदगर्द्धेइला
दि॥ उत्तरद्विगमवस्थितउदगर्द्धस्वदृशास्पर्धः॥ तस्मिन्नदृशारर्द्धलग्नचंद्रांतर
गतानामच्युये॥ जावतोग्रहासववस्थितास्तावंतः॥ उपसृतिकोगाराद्वद्धिर्वक्तव्या॥
चंद्रलग्नांतरगतानांग्रहाणामध्यरघावतोग्रहदृश्येचक्रार्द्धस्थवस्थितास्तावंता

मस्य सारं सा दारमयावच्चतुर्थस्य राशेस्सावतं स्था॥ एवं कोशस्ताच च्चक्रस्य पूर्वार्द्धस्थि
तोयमपर्द्धे ज्ञेय॥ तत्र यदा पूर्वार्द्धे सर्वपापग्रहस्थिता भवति॥ तदा जातस्य मृत्युर्वक्र
स॥ निधनं च तुष्टये लादि अष्टमकेंद्रगतैः पापैः सौम्ये चंद्रमसि लग्नगते तदा जः म्रियते॥४॥
चंक्रः पापरूपश्चार्द्धे पापशुभैः कीटकोदये भवेन मृत्युः॥ निधनं च तुष्टयस्थैर्वा क्रूरैः सौम्ये
शशिसुदये॥४॥ सप्तप्राप्तं सोदये गे शशिनि स पापे शुभैर्दृष्टविद्युक्तो न च केंटकेस्ति क्रू
क्रियाभस्मदा मृत्युरादेश्यः॥५॥ चतुरस्रः सम्मग्गपापान्तस्थाः शशी मरणदाता उदयगतो
वा चंद्रः सप्तमराशिसंस्थितै पापैः॥६॥ अरिष्टांतर माह लग्नात्सप्तमस्थाने चंद्रमा यदा भ
वति॥ अष्टमे वा द्वादशे वा लग्ने वा तत्रैव ह चंद्रमसा सह पापग्रहो भवति॥ चंद्रमा शुभग्र
रोगद हदृष्टं न भवति॥ न च शुभग्रहः कश्चित्केंद्रे भवति॥ तदा जातस्य मृत्युरादेश्यः॥५॥ अरिष्ट ॥२१॥
...यमाह लग्नाच्चंद्रमा चतुर्थस्थाने षष्ठे वा सप्तमे वा स्थितः॥ तत्र च पापग्रहयो मे

स्थितोभवति॥ सपापग्रहोवक्रगामीभवेत्॥ तेनदृष्टेततदाजातस्यमासेनमर
णंवक्तव्यं॥ पापयुक्तोलग्नपश्चात्सायस्यजन्मलग्नाधिपतिः॥ सप्तमागमेनपापग्रहेणयुतः
लग्नात्सप्तमस्थश्चभवति तदाजातस्यमासेनमरणंवक्तव्यं॥२॥ अरिष्टान्तरमाह। ज
न्मजन्मराशौपापग्रह — दृष्टेसनवमेनवांशकेष्ववस्थितः॥ एवंसर्वेपापग्रहायदा
राशुपनृस्थाभवति॥ संध्याकालश्चभवति॥ जन्मतस्यलग्नस्यचंद्रहोराभवति॥ तदा
जातस्यमृत्युर्भवति॥ संध्यालक्षणं॥ अर्द्धास्तमयात्संधमव्यक्तीभूततानातारकायाव
त्॥ तस्मिन्संध्याकालइतिप्रत्येकस्थैः॥ राशुपतेस्थैःपापैःसंध्यायांहिसप्तमष्ठबहोरार
या॥ मृत्युः प्रत्येकस्थैः केंद्रेषुशशांकपापैश्च॥३॥ केंद्रेषुशशांकपापैश्चेति॥ चतुर्षुकें
द्रेषुयथातथापार्कचंद्रभौमशनैश्चरानामवस्थानंयदाभवतितदाजातस्यमृत्युर्व
क्तव्यम्॥२॥ अपारिष्टाध्यायोगाद्वयमा॥ यावानेशोलग्नस्यामृदितस्सन्तावत्संख्यादश

ध्येग तस्सदाजातस्य मरणोदो भवति ॥ उदयगतो वेसादिलग्ने चंद्रमा भवति स पूर्वस्या पापा
भवंति तदाजातस्य मृत्युर्वर्षेण ॥ ६ ॥ अरिष्टांतरमाह ॥ जस्य जन्मनिलग्नाद्वादशे स्थाने चं
द्रमा भवति ॥ लग्नाष्टमस्थाने जदि पापग्रहा वर्तिता सौम्यग्रहरहिता । नचि केंद्राणि भव
ति ॥ तदाजातस्य सद्य एव मरयते ॥ ७ ॥ अरिष्टांतरमाह सद्य उपप्लवेन वर्तते इति सोप
प्लवः ॥ चंद्रग्रहणकाले क्रूरलग्नगते चंद्रे लग्नादष्टमस्थानगते सौम्ये याते ःषि मृत्यु
यते स्त्रीलोके द्वादशगे लग्नाष्टमे मराशि संस्थिते पापैः सौम्यरहिते अकेंद्रे संयोमतु
र्विनिर्दिश्य ॥ ७ ॥ सोपप्लवेषु शाकेस क्रूरे लग्नगे कुजे ष्टमगे ॥ मृत्युर्मासार्द्धं चंद्रवदर्के
चपक्षेण ॥ ८ ॥ तन्मातापि म्रियते चंद्रवदर्कसप्तस्थे तोति ॥ चंद्रेण तुल्य चंद्रवते एतदुक्तं भव
ति ॥ आदित्यग्रहणकाले केंक्रूरलग्नगतो भवति ॥ तत्रैवाष्टवोभौमस्तदाजातस्य तन्मातु
अशस्त्रकृते मृत्युवर्षमा ॥ ८ ॥ अरिष्टांतरमाह ॥ यस्य जन्मनिलग्नगतश्च ...